

УДК 371.4

ПРОБЛЕМИ САМОТНОСТІ: ІСТОРИЧНИЙ І СУЧАСНИЙ ДИСКУРСИ

Н. О. Осадча

У статті систематизовано праці зарубіжних та вітчизняних авторів, критично осмислено дослідницькі напрями та стратегії вивчення самотності як у міждисциплінарному вимірі проблеми, так і в її педагогічній інтерпретації.

Ключові слова: самотність, відокремленість, ізоляція, індивід, суспільство.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Зміна форм власності і спричинений нею поділ на багатих і бідних загострив проблему самотності серед різних верств населення України, що вкрай негативно відобразилося в першу чергу на підлітках, які долають труднощі перехідного періоду в загальному процесі соціалізації особистості.

Досліджувана проблема знаходиться на стику педагогіки, психології, соціальної педагогіки, соціальної психології, вікової фізіології, соціології, філософської антропології тощо. У рамках цих наук розроблені деякі аспекти проблеми профілактики самотності підлітків засобами педагогічного впливу, що мають важливе значення для нашого дослідження. Але значний обсяг наукової літератури потребує передусім аналізу стану дослідження самотності як у міждисциплінарному вимірі проблеми, так і в її суто педагогічній інтерпретації. Відтак ставимо за мету даної статті систематизувати праці зарубіжних та вітчизняних авторів, критично осмислити дослідницькі напрями та стратегії вивчення самотності як індивідуального і соціального явища.

Відчуття самотності пов'язане як із зовнішніми, так і з внутрішніми чинниками, в т.ч. із зміною, а іноді і з деформацією різних за своїм змістом відносин, які часто супроводжуються усвідомленим чи неусвідомленим відчуттям відчуженості та нездатності зайняти стійке становище у своєму соціальному середовищі. Самотність, як наслідок соціальних обставин, ускладнює, а то й робить неможливим процес успішного входження неформованої особистості підлітка в широкий

контекст суспільних відносин. Дефіцит відчуття єдності з іншими та брак колективної підтримки веде до звуження (недостатнього розвитку) міжособистісних стосунків як в школі, так і в позашкільному середовищі.

Усе це у поєднанні з соціальною детермінацією суспільних відносин вимагає від підлітків високого рівня адаптивних здібностей, якими часто не володіють не тільки діти, але й дорослі, які, попри двадцятичотирирічний період трансформації українського суспільства, ще не зуміли пристосуватися до нових умов життєдіяльності.

Вкрай радикальний поділ суспільства на багатих і бідних зруйнував традиційні міжособистісні відносини, змінив становище людини в суспільстві, яке не дало їй можливості відновити звичний для неї соціальний статус та змінити на краще неприйнятну для неї систему суспільних відносин. Усе це не може не відбитися на дітях, сім'ї, школі, в усіх інших сферах суспільних відносин.

Ще одним впливовим соціальним чинником самотності, в т.ч. і дитячої є трудова еміграція, за якої діти змушені жити в неповних сім'ях, а то й без батьків, які виїхали на заробітки.

Не менш важливий вплив на почуття відчуженості, а отже, і самотності підлітків має духовний стан сучасного українського суспільства з домінуючими в ньому матеріальними інтересами та бажанням особистого збагачення. Саме на ці педагогічні проблеми звернув увагу В.Сухомлинський: «Дуже небезпечна рана (а небезпечна вона тим, що вражає серця дітей навіть у багатьох, з першого погляду, благополучних сім'ях) – це самотність, коли дитина знає й відчуває, що вона нікому не потрібна. Йдеться тут не про те, що мати чи батько відмовляються від дитини, що вона покинута напризволяще. Такі випадки бувають рідко і про них слід говорити окремо. Мова йде про далеко складніше явище духовної самотності. Дитині притаманна здатність жити серцем, віддавати його близькій для неї людині, іншій живій істоті чи навіть не одухотвореним речам... А є діти, у яких життя склалося так, що вони нікому не змогли віддати свого серця і відчувають себе самотніми, не знають щастя духовної близькості, спорідненості. Це буває в тих сім'ях, де найближчі до дитини люди – мати, батько – позбавлені сердечної чутливості, не здатні відгукнутися на прагнення дитячого серця, з'єднатися в ширій, задушевній дружбі. Емоціональне невігластво батьків, обмеженість їх бажань матеріальними потребами, іноді тваринними інстинктами – все це

калічить дитячу душу: до школи приходять вони, глухі до добра; їхнє серце – як зашкарубла подошва. Захистити дитину від духовної самотності, пробудити здатність жити серцем – це одно з найважливіших завдань захисного виховання.

Є ще грізніша самотність: окремі діти розуміють, що народилися вони на світ випадково, ні матері, ні батькові вони непотрібні. Ці діти приходять до школи з тяжкою психічною травмою. Вони, як правило, несуть у своєму серці відкриту рану – озлобленість... Захисне виховання дітей з цією травмою вимагає глибокої, самовідданої любові вихователя до людини, високої культури почуттів, тонкої здатності відділяти зло від особистості дитини» [1, с. 68-74].

Сучасні наукові дослідження дають підстави стверджувати, що ці проблеми набувають особливого значення у підлітковому віці, коли наявні міжособистісні стосунки, патерни поведінки та емоційні переживання стають підґрунтям для критичного аналізу суспільних цінностей, поглядів на життя, на себе та найближче соціальне оточення. За таких обставин відчуття самотності стає серйозним бар'єром на шляху соціалізації, оцінки та сприйняття конкретних життєвих ситуацій, особистих та колективних рішень.

Серед багатьох наукових підходів, які становлять базу для осмислення самотності як індивідуального і соціального явища, можна виділити декілька груп джерел.

Першу групу складають праці мислителів в історії філософії, чії роздуми торкаються самотності і відбивають відношення до цієї проблеми.

Аналіз останніх досліджень вказує на актуальність проблеми протягом тисячоліть. Зокрема, даному питанню присвячені праці Аристотеля, Платона, Сенеки, Б. Паскаля, Ф. Бекона, Дж. Локка, Ф. Ніцше, Ю. Швалба, О. Данчевої, А. Хараша, В. Сіляєвої та ін.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми виявляється в поглядах вчених на багатовимірність феномену самотності і аналізу його в різних площинах у залежності від життєвих ситуацій.

Постановка завдання. Проаналізувати стан розробки проблеми самотності у філософській, соціологічній та психолого-педагогічній літературі.

Виклад основного матеріалу. В античній філософії співвідношення окремої людини і суспільства розглядалося як найважливіша тема. Це прослідковується у багатьох діалогах Платона,

зокрема «Бенкет», а найбільш рельєфно в трактаті Аристотеля «Політика». На думку Аристотеля, «держава існує природно і природно передує кожній людині; оскільки остання, опинившись в ізольованому стані, не є істотою самодостатньою, то її відношення до держави таке, як і відношення будь-якої частини до свого цілого». Людина, на його переконання, – органічна «частина» цілого. Оскільки все в людині є проекцією суспільного, тобто «держави», то й не може бути не-суспільної людини. Людина, яка не бажає увійти в систему суспільних координат, ризикує взагалі втратити свою сутність: «Той, хто не здатний до спілкування або вважає себе істотою самодостатньою і не відчуває потреби ні в чому, вже не складає елемента держави і стає або твариною, або божеством» [2, с. 379]. Загалом Аристотель побачив не лише гармонію мікро- і макрокосму, але й дисгармонію хаосу, страх втратити суспільну солідарність, зрештою, стати самотнім, що в античному світі підсилювалося остракізмом. Грецькі і римські стоїки (Зенон Кітійський, Сенека, Марк Аврелій) продовжили традицію Аристотеля, однак розширили «громадянство» до всесвітніх масштабів. Людина постала громадянином світу, а це, як не дивно, загострило почуття самотності. Відмова стоїків від концепції малої батьківщини – затишного й обжитого полісу – перетворила людину на частинку безликого світопорядку, яким керують доленосні надприродні сили: фатум і доля вели людину в напрямку, відомому лише Богові, і перетворювали її на самотнього скитальця просторами світу [3, с. 56-69].

Середньовічна позиція стосовно самотності забарвлена релігійними переконаннями, найяскравіше представлен а в роботах Августина Аврелія (Блаженного), який вважав, що лише усамітнення допомагає людині наблизитися до Бога. «Блукаючи у темряві земного життя, – пише він, – душа християнина має почувати себе самотньою для того, щоб постійно молитися» [4, с. 174].

Нове сприйняття людини мислителями епохи Відродження віддзеркалюється і на розумінні самотності. Внутрішня потреба перебувати наодинці з собою виявилася в творчості таких мислителів, як Д. Алігьєрі, Ф. Петрарка, К. Салютаті, Л. Бруні, Дж. Манетті. У подальшому зміна поглядів на самотність простежується у працях М. Монтеня, Б. Паскаля, Ф. Бекона, Дж. Локка та інших мислителів Нового часу. Антропологічна світоглядна орієнтація Л. Фейєрбаха також мала

свій вплив на усвідомлення соціального значення самотності [5, с. 137-442].

З XIX ст. феномен самотності стає предметом окремого філософського інтересу. С. К'єркегор у центр філософських міркувань ставить неповторність індивіда, яка невіддільна від його самотності. На переконання мислителя, «потреба в самотності завжди є ... доказом духовності і мірою останньої». Філософ нагадує, що на відміну від його епохи «ні античність, ні середні віки не відкидали цю потребу в самотності, люди тоді поважали те, що вона собою виражала» [6, с. 411]. Людина на самоті, яка обдумує різні варіанти діяльності, усвідомлює свою особисту відповідальність за результат вибору і своєї дії, може уникнути конформізму, породженого тиском з боку суспільства.

Філософія екзистенціалізму (Ж.-П. Сартр, А. Камю, М. Гайдеггер) задекларувала приреченість людини на одвічну самотність (втечі-для себе до для-іншого і від іншого до-для себе) [7, с. 110]. Філософія персоналізму зробила чергову спробу виокремити позитивний і негативний моменти в переживанні самотності, а сучасний психоаналіз (Е. Фромм, К. Горні) почав розглядати самотність у взаємозв'язку з конкретними життєвими ситуаціями. Комунікативна філософія (К. Ясперс, М. Бубер) звернула увагу на сучасний цивілізаційний процес як джерело самотності, що робить людину нездатною проникнути у неповторний світ іншої людини й проинятися його змістом [8, с. 70-75, 149-154; 9, с. 158-230].

Огляд філософських праць переконує, що феномен самотності є багатовимірним. М. Мовчан виокремлює філософські аспекти цього феномену: а) самотність-усамітнення – це добровільне уникнення контактів з іншими людьми заради зосередження на якійсь справі, предметі, самому собі (Р. Емерсон, Г. Торо та ін.); б) самотність-бездомність – це невизначеність смислу і ролі людського перебування у світі; неприкаяність людини в нескінченності; відсутність установленної гармонії людини зі світом (М. Бубер, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, Б. Паскаль та ін.); в) самотність-відповідальність – це «приреченість» кожної людини на самотійний вибір образу дії, неможливість перекласти відповідальність за свій вибір на іншого (екзистенціалізм); г) самотність-незлиття – це початкова й нездоланна відособленість існування «Я» від інших існувань (екзистенціалізм, феноменологія) [10].

Серед тенденцій самотності М. Мовчан виділяє два типи: 1) позитивна самотність (самотність як усамітнення); 2) негативна самотність (самотність як відчуження). Усамітнення дозволяє особистості зазирнути в найвіддаленіші і найпотаємніші куточки своєї душі, зробити критичний аналіз пройденого, подумати над теперішнім і відтворити тенденцію майбутнього; очистити свою душу від напливу незначного, другорядного, швидкоплинного, тобто поглянути на себе з різних боків, оцінити себе з позицій раціонального, впорядкувати свої емоції. Добровільна самота (усамітнення) бере свій початок від самотництва [11, с. 5]. Негативна самотність може руйнувати людську особистість, бути тяжкою, безвихідною, жахливою. Особливої актуальності даний тип (тенденція) самотності починає набувати з XIX ст. У XIX-XX ст. проходить динамічний процес втрати старих і виникнення нових традицій, загострюється розрив між поколіннями, зростає конфлікт «батьків і дітей», посилюється відчуження і нерозуміння між поколіннями. Все це разом потенційно призводить до особистого відчуження і до переживання самотності. Самотність, перш за все, стає особистісною [10].

В Україні проблема самотності актуалізувалася з 80-х років XX ст. Філософських досліджень самотності досить мало (Б. Голога, Н. Каралаш, Л. Левченко, Н. Лубенець, М. Мовчан, Н. Хамітов, А. Фльорко та ін.). Н. Хамітов розкриває зміст феномену самотності через категорії: буденність, граничне буття (буття-на-межі) та метаграничне (буття-за-межею), а також пропонує нову парадигму філософії людини, яку називає метаантропологією. Тож в аналізі феномену самотності Н. Хамітов виділяє психологічний, екзистенційно-антропологічний та метаантропологічний аспекти [12]. Самотність як культурний феномен став окремою проблемою дослідження Б. Гологи «Самотність у життєвому світі особистості: соціокультурний вимір». Сучасні вітчизняні вчені В. Горський, В. Табачковський, Г. Горак та ін. не виділяють самотність як окрему проблематику, але аналізують фактори та умови, які є причиною переживань, пов'язаних із самотністю – страх, відчуження, страждання тощо. Дослідники української філософської думки (В. Горський, О. Забужко, М. Скринник, Н. Михайловська) висновують про те, що українська духовно-культурна традиція актуалізує проблему ідентичності, в якій самотність постає наслідком власної самоті та почуття ізоляції особи в національному сенсі.

Другу групу складають праці психологів. З. Фрейд, приміром, проблему самотності спеціально не аналізував, але стверджував, що діти бояться темряви, бо вона символізує самотність. Як і діти, ми не боїмося смерті, але боїмося залишитися на самоті, в ізоляції. Перший психологічний аналіз самотності опублікував Зілбург. Він розрізняв самотність і відокремленість. Власне відокремленість – це нормальний і скороминущий умонастрій, який виникає в результаті відсутності конкретного «когось». Самотність – це непереборне, постійне відчуття. Неважливо, чим людина зайнята, але самотність роз'їдає її серце. Зілбург прослідкував походження самотності, починаючи з дитинства. Дитина пізнає радість бути улюбленою разом з потрясінням, породженим тим, що вона – маленька, слабка істота, змушена чекати задоволення своїх потреб від інших. Це і є, на думку Зілбурга, «зародок відчуження, ворожості і безсилої агресивності самотнього» [13, с. 154].

Салліван також вбачав корені самотності дорослого в його дитинстві. Він встановив рушійну силу – потребу в людській близькості. Вперше ця потреба проявляється у прагненні дитини до контакту. В підлітковому віці вона набирає форми потреби в приятелі, з яким можна поділитися своїми сокровеними думками. У підлітків, які переживають брак соціальних навиків внаслідок неправильних взаємовідносин з батьками в дитинстві, як правило, виникають труднощі при встановленні дружніх відносин з ровесниками. Ця нездатність задовольнити підліткову потребу в інтимності може призвести до глибокої самотності. Ф. Фромм-Рейхман, поділяючи погляди Саллівана та ґрунтуючись на результатах своєї роботи з пацієнтами, вважає самотність екстремальним станом: «Тип самотності, який я маю на увазі, – руйнівний... і він в кінцевому наслідку призводить до розвитку психотичних станів. Самотність перетворює людей в емоційно паралізованих і безпорадних» [13, с. 154]. Так само, як і Салліван і Зілбург, Фромм-Рейхман прослідковує походження самотності аж до особистісного досвіду, набутого в дитинстві.

К. Роджерс, відомий прихильник феноменологічного напрямку, вважає, що «самотність найбільш різко і хворобливо проявляється в тих індивідів, які з тієї чи іншої причини стають... вразливими, наляканими, самотніми, але володіють істинним «Я» і впевнені в тому, що будуть відкинуті всім світом». Згідно з Роджерсом, впевненість у тому, що істинне «Я» індивіда відкинуте іншими, «тримає людей закритими у своїй самотності» [13, с. 155].

Екзистенціалісти приймають за точку відліку той «факт», що люди природно самотні. Ніхто інший не може розділити з нами наші почуття і думки; роз'єднаність є істотним станом наших переживань. Прихильники такого підходу зосереджуються на питанні про те, як люди можуть жити, будучи самотніми. Приміром, Мустакас підкреслює відмінність між «марнотою самотності» та істинною самотністю. Марнота самотності – це система захисних механізмів, яка віддаляє людину від вирішення життєвих питань і яка постійно змушує до активності заради спільної діяльності з іншими людьми. Істинна самотність виростає з реального усамітнення та зіткнення особистості з межовими життєвими ситуаціями (народження, смерть, життєві переміни, моральні втрати), які переживаються на самоті. Як вважає Мустакас, істинна самотність може бути і творчою силою. Таким чином, екзистенціалісти закликають подолати страх самотності і навчитися позитивно його використовувати.

Загалом усі «теорії» самотності не є насправді теоріями у науковому сенсі. Однак роздуми психологів про самотність підтверджують значимість поняття самотності і сприяють поясненню цього феномена.

В межах психологічного дискурсу проблема самотності на пострадянському просторі найглибше досліджена у працях Ю. Швалба, О. Данчевої, А. Хараша, В. Сіляєвої, М. Литвака, С. Корчагіної. Проблема самотності спочатку розглядалась лише як проблема спілкування, міжособистісної взаємодії, в останній час самотність пов'язується не стільки з особливостями спілкування, скільки з властивостями особистості [11, с. 37]. Це означає, що всі зовнішні обставини життя втрачають вирішальне значення для людини. Вона почуває себе самотньою незалежно від присутності поряд з нею інших людей (чи то друзі, сім'я, одинокі, випадкові знайомі). Відтак самотність — це не лише «стан пов'язаний з втратою людиною зв'язків з колективом, сім'єю, суспільством» [14, с. 188], а й «переживання, що виражає певну форму самосвідомості, і показує розкол основної реальної сітки відносин і зв'язків внутрішнього світу особистості» [13, с. 27].

У сучасній психології виділяють декілька видів самотності, один з яких пов'язаний з переважаючою дією механізмів відособлення в структурі особистості людини, крайньою формою яких виступає відчуження: від інших людей, цінностей, норм, певної групи, світу в

цілому. В даному випадку процеси ідентифікації діють в межах свого «Я», індивід усвідомлює свій стан і розуміє, чим він обумовлений. Цей вид стану самотності отримав назву «відчужуюча самотність». Другий вид стану самотності обумовлений переважуючою дією механізмів ідентифікації. В результаті особистість поступово отожднює себе з іншими людьми чи групою, зникає до них і втрачає своє «Я», яке стає їй чужим і незрозумілим. Оскільки домінування однієї тенденції не означає повного блокування іншої, то механізми відособлення також проявляють себе, але діапазон їхньої дії надзвичайно вузький і визначається межами власного «Я». Цей різновид стану самотності, обумовлений втратою власного «Я», саморозчиненням, знеособленістю спілкування, відчуженням від себе самого, отримав назву «самовідчужуюча самотність» [15, с. 51].

Людина, що увійшла в стан внутрішньої самотності, постійно страждає, хоча й перебуває на шляху до дійсного подолання самотності, тобто до того стану, де вже немає відчуження між людьми. Ця форма самотності долається лише самозміною, опануванням новими виявами самототожності. На відміну від зовнішньої самотності, яка може долатися завдяки загальним психологічним рекомендаціям, внутрішня самотність не підвладна ніяким загальним рекомендаціям, вихід із її простору та часу є завжди унікальним і потребує неповторно-творчого зусилля [10].

Якщо говорити про підлітковий і юнацький вік, то кожен із них має свої особливості, які у сприятливих соціальних умовах переростають у певні (в більшості випадків позитивні) риси характеру. Зауважимо, що психологічні особливості самотності у підлітковому та юнацькому віці розкриваються в наукових дослідженнях І.Кона, О.Долгінова, В.Лашук, Є.Рогової, Н.Перешина. Опис явищ, близьких до самотності (ізоляція, самота), знаходимо в роботах О.Кузнецова, В.Лебедева, А.Хараша та ін. Феномен депривації у контексті фізичного, психологічного та соціального розвитку дітей, які виховуються в державних інституціях опіки, розглядають Л.Волинець, О.Безпалько, І.Зверева, О.Алексєєнко, Г.Бевз, Я.Гошовський, З.Матейчик, Р.Войнова, А.Капська, Г.Лактіонова, А.Мудрик, А.Рижанович, С.Харченко, В.Яремчук та ін.

Нині на проблемах самотності зосередили свою увагу і провідні спеціалісти у сфері педагогіки. В даній статті нагадаємо лише про ідею нової школи, яку після другої світової війни теоретично обґрунтував французький педагог С. Френе. На противагу концепціям, які не брали

до уваги інтереси дитини, він сформував нову концепцію виховання, яка вимагала максимального розвитку дітей в розумно організованому суспільстві, де кожна дитина сама будує свою особистість [16, с. 38-43].

В останнє десятиріччя з'явилася низка робіт, присвячених педагогічно-психологічним проблемам дитячої самотності, до яких слід віднести дослідження А.Поленичко, Ю.Яким, В.Скіць, В.Горлової, С.Якович, М.Овчиннікової, С.Курикіної та ін. Педагогічні аспекти самотності у зв'язку з внутрішнім духовним станом учнівської та студентської молоді знайшли своє відображення у працях В.Євтуха, Г.Шевченко, М.Стельмаховича та ін.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави висновувати, що: по-перше, системних педагогічних досліджень цієї вкрай важливої проблеми як для України, так і для всього пострадянського простору, тим більше з питань її проявів серед підлітків, на сьогодні не має; по-друге, науковці вказують на багатовимірність феномену самотності і аналізують його в різних площинах – психоаналіз ставить появу самотності у залежність від життєвих ситуацій. Комунікативна філософія вбачає джерело самотності в неспроможності сучасної людини проникнути в неповторний світ іншого й проїнятися його змістом. А якщо брати до уваги сучасний соціум, то самотність в ньому породжена зростаючою дисгармонією між індивідом та соціальною структурою, формалізацією міжособистісних стосунків, інформаційним бумом, тиском на духовний світ індивіда масовою культурою, технологіями культивування «престижних» стандартів, стилем життя та поведінки, життям на межі та поза межею бідності, бандитизмом, безробіттям тощо; по-третє, сучасні дослідження феномену самотності в антропологічному, соціальному, психологічному аспектах потребують подальших розробок в галузі педагогіки, зокрема вдосконалення соціального виховання підлітків, учнівської молоді в цілому, особливо тієї її частини, яка перебуває в стані самотності і далека від духовної спадщини свого народу.

Література

1. Сухомлинський В. О. Як любити дітей / В. О. Сухомлинський // Рад. шк. – 1967. – № 7. – С. 68-74.
2. Аристотель. Соч.: в 4 т. – М.: Мысль, 1984. – Т.4. – 830 с.
3. Покровский Н. Е. Универсум одиночества : социологические и психологические очерки / Н. Е. Покровский, Г. В. Иванченко. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Логос, 2008. – 423 с.

4. Герье В. И. Блаженный Августин / В. И. Герье. – М.: Товарищество «Печатня С. П. Яковлева», 1910. – 697 с.
5. Антология мировой философии: в 4 т. – М.: Мысль, 1969-1973. – Т.2. – 776 с.
6. Кьеркегор С. Болезнь к смерти / С. Кьеркегор. – М.: Изд-во полит. лит., 1990. – С. 361-471.
7. Сартр Ж.-П. Буття і Ніщо. Нарис феноменологічної онтології / Ж.-П. Сартр. – К.: Основи, 2001. – 854 с.
8. Ясперс К. Смысл и назначение истории / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.
9. Бубер М. Два образа веры / М. Бубер. – М.: Республика, 1995. – 464 с.
10. Мовчан М. М. Самотність як полівекторний феномен: філософсько-антропологічний дискурс / М. М. Мовчан // Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-11854.html>
11. Швалб Б. М. Одиночество: социально-психологические проблемы / Б. М. Швалб, О. В. Данчева. — К.: Украина, 1991. – 270 с.
12. Хамітов Н. В. Самотність як феномен людського буття : Автореф. дис... д-ра філос. наук: 09.00.04 / Хамітов Назіп Віленович; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 1998. – 34 с.
13. Лабиринты одиночества / пер. с англ.; сост., общ. ред. и предисл. Н.Е.Покровского. – М.: Прогресс, 1989. – 624 с.
14. Человек один не может: о проблемах одиночества. Сборник / Сост. И.М.Ачильдиев. – М.: Сов. Россия, 1989. – 206 с.
15. Корчагина С. Г. Генезис, виды и проявления одиночества. Монография / С.Г. Корчагина. – М.: МПСИ, 2005. – 196 с.
16. Френе С. Избранные педагогические произведения / пер. с франц.; сост., общ. ред. и вступ. ст. Б. Л. Вульфсона. – М.: Прогресс, 1990. – 304 с.

ПРОБЛЕМЫ ОДИНОЧЕСТВА: ИСТОРИЧЕСКИЙ И СОВРЕМЕННЫЙ ДИСКУРСЫ

Н. О. Осадча

В статье предложена систематизация трудов зарубежных и отечественных авторов, критически осмыслены исследовательские направления и стратегии изучения одиночества как в междисциплинарном измерении проблемы, так и в ее педагогической интерпретации.

Ключевые слова: одиночество, отдаленность, изоляция, индивид, общество.

PROBLEMS OF LONELINESS : HISTORICAL AND MODERN DISCOURSE

N. O. Osadcha

In the article is systematized to work of foreign and Ukrainian scientists, research directions and strategies of study of loneliness are critically intelligent both in the interdisciplinary measuring of problem and in her pedagogical interpretation.

Keywords: loneliness, remoteness, isolation, individual, society.

Осадча Н. О. – практичний психолог в закладах освіти (м. Івано-Франківськ, Україна).

Osadcha N.O. – Practical Psychologist in the Educational Institutions (Ivano-Frankivsk, Ukraine).